
Projev rektora Univerzity Karlovy prof. Ing. Ivana Wilhelma, CSc.

Projev rektora Univerzity Karlovy prof. Ing. Ivana Wilhelma, CSc.

Vážená paní senátorko,
Vážení členové Akademického klubu 48,
Vážení účastníci boje za svobodu a demokracii,
Vážení hosté, dámy a pánové,

Květen je měsíc, kdy již probuzená příroda dává plný průchod novému životu, kdy je všechno v květu a kdy je zimní letargie nadobro zapomenuta. Každý se spíše přiklání k radostným a optimistickým pohledům na svět kolem sebe i na problémy, které před ním vyvstávají. Tak tomu bylo i před 59 lety v rozkvetlém jarním měsíci květnu, kdy jášající lidé prožívali své první pocity štěstí z konce druhé světové války. Nebyli ochotni a většinou ani schopni si do všech detailů uvědomit onu tíži a hrůznost nacistického systému, který je v minulých letech tak drtil. Upřímně se radovali z osvobození a nastalého míru. Z koncentračních táborů a ze zajetí se vraceli příbuzní, přátelé a známí. Prvotní radost z návratů, z opětného shledávání, z toho, že šťastně přežili bombardování i přechod front, že mají svobodný život plný nadějí před sebou, vystřídala postupně realita všedního života i konkrétnější informace o hrůzách fašistického režimu. Celá řada rodin shledala, že jejich blízcí, přátelé a známí se domů již nevrátí. Teprve po válce začaly vycházet najevo hrůzy minulých let. Otázka, jak bylo možné, že tak vyspělé a kulturní národy podlehnou vůli diktátorů a totalitní režimy se zmocní poměrně snadno vlády, se vkrádala do myslí lidí zcela zákonitě již tehdy a vkrádá se i dnes.

Jestliže až do první světové války spěla Evropa k politické demokracii, pak pro poválečné období první poloviny dvacátých let se stává specifickým jevem fašismus, markantní forma totalitní moci. V Německu se zrodilo fašistické hnutí současně s italským. Rozsahem teroru předčili němečtí nacisté svůj italský vzor. Ideologická výchova národa byla ve znamení rasismu, despektu k demokracii, a silně zvýrazněna kultem osobnosti vůdce. A právě tomuto kultu, kupodivu ve své většině, německý národ podlehl. Vědní obory v zajetí totality ochotně zdůvodňovaly ideology proklamované rasové teorie. Řada uznávaných autorit oborů nejen společenskovědních, ale i přírodovědních disciplin podlehla hrubému působení propagandy a jala se vášnivě obhajovat nesmyslnou, nezdůvodnitelnou a zcela neobhajitelnou ideologii. Němci byli nově vychováváni k neúctě a pohrdání tzv. méněcennými národy a rasami - Slovany, Židy a lidmi barevné pleti. Německý nacistický režim zlikvidoval demokratický tisk a projevy svobodného myšlení. Nacisté páliili na hranicích knihy židovských, levicových a demokratických spisovatelů. Po nástupu k moci se rázně vypořádali se svými demokraticky smýšlejícími protivníky v zemi a svou rozpínavost uplatnili nejprve vůči svým sousedům. Po anšlusu Rakouska bylo na řadě demokratické Československo. V bláhové naději na záchranu míru a odvrácení hrozícího válečného konfliktu bylo Československo obětováno svými spojenci a vydáno Německu. Ve skutečnosti však rozpínavost Německa, prapůvod nejkrvavějšího konfliktu v dějinách Evropy, tímto nemohla být a také nebyla ukojena. O tom nás dokonale přesvědčují události, které následovaly.

Univerzita Karlova měla mezi českými vysokými školami významné postavení. Respekt k ní byl dán nejen její historickou tradicí, ale také vysokou odbornou a vědeckou úrovní. Studenti Karlova učení spolu s posluchači Českého vysokého učení technického v Praze, Akademie výtvarných umění, Uměleckoprůmyslové školy, studenty gymnázií a průmyslových škol se aktivně účastnili protiněmeckých demonstrací po okupování protektorátu Čechy a Morava, které vyvrcholily protestními akcemi 28. října 1939. Byly to nejen manifestace za svobodné Československo, ale také vyjádření nesouhlasu s protidemokratickým nacistickým totalitním režimem. Studentské protesty vrcholily po smutečním rozloučení s kolegou, medikem Janem Opletalem 15. listopadu. Akce, které německá nacistická totalitní moc následně vyvolala, měly svou brutalitou posloužit k zastrašení českého národa a potlačení českého odboje. Události z podzimu roku 1939 jsou známy a každoročně si 17. listopad, kdy došlo k uzavření českých vysokých škol, připomínáme právě zde ve Velké aule Karolina. Devět studentských představitelů popravených bez soudu v Ruzyni a na 1200 českých vysokoškoláků odvezených do koncentračního tábora Sachsenhausen bylo varováním německé nacistické totalitní moci nejen českému odboji, ale výstrahou každému, kdo by snad chtěl jakkoli tomuto systému odporovat. Sotva si lze představit brutálnější postup státní moci proti akademické obci.

Mezi oběťmi totalitního nacistického režimu je celá řada vysokoškolských učitelů a zaměstnanců Univerzity Karlovy, brněnské Masarykovy univerzity, Českého vysokého učení technického v Praze, Vysoké školy zemědělské v Brně,

brněnské Vysoké školy zvěrolékařské, Vysoké školy báňské v Příbrami a Vysoké školy technické dr. Edvarda Beneše v Brně. V květnových dnech svobody vzpomínáme jejich oběti s úctou a vážností.

Poválečný vývoj československé společnosti byl poznamenán životní zkušeností právě ukončené války, německou okupací a traumatem mnichovské zrady spojenců. Pro další podobu utváření poválečného Československa mělo rozhodující úlohu tehdejší rozdělení světa. Tradiční slovanské cítění, stavěné jako protiváha německé rozpínivosti, bylo umocněno osvobozením podstatné části Československa sovětskou Rudou armádou. Vliv Sovětského svazu způsobil, že bylo Československo vyčleněno ze západního civilizačního prostředí a společně s Polskem a Maďarskem se přizpůsobovalo společnosti sovětské. Předpokladem prosazení sovětského modelu bylo vítězství komunistů v zemi a likvidace forem občanské společnosti, na nichž byla založena. Komunisté dovedli mistrně využít vzestupu poválečných sympatií k Sovětskému svazu i vzvednuté vlny českého nacionalismu, jako důsledku nacistické okupace. V prvních poválečných volbách zvítězila KSČ v českých zemích s jasnou převahou - 40,1 % hlasů. I když na Slovensku komunisté volby nevyhráli, získali celkem celostátně 37,94 % hlasů a stali se výrazně nejsilnější stranou v zemi. Vítězství umocnilo prosazování podílu komunistů na správě státu a uplatňování moci. Urychlení cesty k nástupu totalitní moci bylo dáno rozpadem protihitlerovské koalice v polovině roku 1947. Tato změna byla markantní v postoji k přijetí Marshallova plánu. Původně jej Československo přijalo, a teprve na Stalinův nátlak svoje zamýšlené členství odvolalo. Boj o charakter státu kulminoval v únoru 1948. S vítězstvím komunistů vítězí i nástup totality stalinského vzoru. Marné byly manifestační protesty studentů v únorových dnech roku 1948 proti nástupu nové totality. Obdivuhodná byla odvaha především studentů, kteří neváhali ještě 25. února pochodovat na Pražský hrad, aby dodali kuráž prezidentu republiky při řešení politické krize. Odvaha obdivuhodná, avšak marná.

Rázné vypořádání se s ideovými protivníky patřilo k prvním úkolům totalitních vládců ihned po převzetí moci ve státě. Studenti, kteří se účastnili protestních manifestací, byli z poslucháren vysokých škol vykázáni. A kolik se jich pak rázem octlo ve vězení a za ostatními dráty pracovních táborů uranových dolů! Ani tam svůj boj proti totalitnímu režimu nevzdávali. Svým svobodným myšlením v nesvobodných podmínkách umocňovali svoji lidskost a volnost ducha. Jsem rád, že jako dokument doby na věčnou paměť bylo toto úsilí zaznamenáno také Univerzitou Karlovou. Triptych publikací Filosofie za mřížemi, Vězeňské přednášky Růženy Vackové a Profesor Václav Chytil a uranové doly je důkazem, že lidský duch vítězí i v nejtvrdějších podmínkách totalitní zvěle.

Dámy a pánové, již patnáctý rok žijeme ve svobodném státě. Stalo se tak po listopadových událostech roku 1989, které všichni dobře pamatujeme. Většina z nás pak byla přímými účastníky nejen těchto událostí, ale i rozhodujících změn, které po těchto událostech následovaly. Za zmíněné období patnácti let došlo u nás k zásadním společenským změnám. Je zaručeno opravdu svobodné působení politických stran. Opakovaně proběhly svobodné volby na všech úrovních státní a komunální správy. Zcela nové volby proběhnou dříve než za měsíc, kdy budeme volit naše zástupce do Evropského parlamentu. Žijeme v zemi, kde působí nezávislé soudy v mezích stanovených zákony této země (tedy mohlo by tomu tak být). Na státní moci nezávislá média mohou zcela svobodně ovlivňovat veřejné mínění. Vysoké školy jsou samosprávnými autonomními korporacemi, užívajícími akademické svobody v míře takové, jakou často nevládnou ani naši kolegové v zemích EU. Tak bych mohl vyjmenovávat další a další změny, kterých jsme se za zmíněných patnáct let dožili. Je toho mnoho? To sotva. Zcela jistě je větší část toho co zbývá udělat ještě před námi. Jistě se dopouštíme řady chyb a omylů. Zcela zřejmě dnes víme, kterých z nich, a těch je podle nás většina, jsme se mohli vyvarovat. Život však učí, že sotva jsme se jich mohli předem vyvarovat, když jsme tak neučinili. Chci říci, že není důvodu k malomyslnosti. Vnitřní uspořádání našeho státu stojí dnes pevně na zásadách demokracie. Naše svobodné rozhodnutí o členství v EU pouze upevňuje tyto zásady a zvyšuje garance, že nedojde k ohrožení demokratických principů, natož k jejich změně. Celé uspořádání Evropy prochází v posledním desetiletí bouřlivým vývojem. EU je garantem mírového vývoje kontinentu a základním důvodem evropského míru po více než pět desetiletí. Demokratické uspořádání uvnitř EU je pak garancí férového uspořádání s ohledem na všechny hlasy, které zazní v otevřené diskuzi. Moje osobní zkušenost je taková, že lze položit na stůl libovolný argument, který je přijímán velmi vážně celou komunitou a o kterém lze velmi věcně diskutovat a posléze rozhodnout. Je v silách nejen členských států, ale i občanů těchto států, zabránit plíživé evropeizaci unie a proto tato okolnost u mne nevyvolává přílišné obavy.

Je zde však důvod k obavám, i když je poněkud jiného druhu. Na naší politické scéně ve spektru parlamentních politických stran působí politická strana, která se deklaruje za nástupnický politický subjekt čtyřicetileté totality a která představuje dvacetiprocentní voličský potenciál této země. Důvodů tohoto stavu je samozřejmě celá řada, chci však věřit tomu, že jde o politický subjekt s nulovým koaličním potenciálem, s nulovým průnikem pro spolupráci. Pouhá jeho pasivní existence na politické scéně, znamenající prohlubování jistého přivýkání k jeho přítomnosti, vyvolává dostatečné obavy k vážnému zamyšlení do budoucna nejen pro ostatní politické strany, ale pro všechny občany tohoto státu. Jakékoli „nevinné“ laškování, jakkoli údajně zvládnutelná, kontrolovaná spolupráce se může ukázat pro společnost velmi nebezpečnou a zcela zhoubnou. O tom vypovídají naše dějiny celého dvacátého století. Za této situace je nezbytné si okolnosti a události nástupu totality nejen pamatovat, ale si je i důrazně připomínat. Proto jsem rád, že jste dnes do Velké auly na toto shromáždění přišli.

Děkuji Vám za pozornost, se kterou jste mě vyslechli.

V Praze, 18. května 2004

